

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

*Павловська Марія
Науковий керівник – доц. Кормило Оксана*

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКІВ НА КОНФЛІКТНУ ПОВЕДІНКУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.

Постановка проблеми. Конфлікти є неминучим супутником будь-якої міжособистісної взаємодії. Стратегії поведінки в конфліктах залежать від безлічі причин, і в чималому ступені від особливостей учасників конфлікту й мети їх взаємодії.

Підлітковий вік – це період, коли закріплюються особистісні особливості, які в подальшому впливають на нашу поведінку. У свою чергу ці особистісні особливості формуються в сучасному суспільстві в важкі кризові періоди економіки і при зростанні соціально-політичних напруженості в поєднанні з давно властивими підлітковими проблемами – спілкування з батьками, однолітками, поява почуття дорослості, становлення «Я-концепції». Все це визначає перебудову свідомості, переоцінку особистісно-психологічних особливостей особистості.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблема конфліктів завжди приваблювала дослідників і розроблялася представниками різних психологічних напрямків як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Зокрема, у зарубіжній психології вона представлена роботами представників різних підходів: психоаналітичного (З. Фройд, К.-Г. Юнг та А. Адлер); соціотропного (У. Мак-Дауголл, С. Сігеле); етологічного К. Лоренц, Н. Тінберген); теорії групової динаміки (К. Левін, Д. Креч); фрустраційно-агресивного (Д. Доллард, Н. Міллер); поведінкового (А. Басс, А. Бандура); соціометричного (Дж. Морено, Г. Гурвіч); інтеракціоністського (Т. Шибутані, Д. Шпігель). Завдяки цим роботам у психологічній науці було започатковано систематичне вивчення конфлікту як самостійного соціально-психологічного феномену.

В Україні проблему конфліктів успішно розробляють А.І. Бузнік, А.М. Гірник, Н.М. Дорошенко, О.В. Кришевич, В.Г. Ласькова, Г.В. Ложкін, В.М. Кушнірюк, І.Б. Омелаєнко, М.І. Пірен, Н.І. Пов'якель, В.М. Радчук, О.Л. Світличний.

У віковому аспекті проблему конфліктів вивчали Я.Л. Коломінський, Б.П. Жизневський, М.І. Коцко, В.М. Комісарик, М.І. Тютюнник (конфлікти дітей дошкільного віку), Л.І. Божович, Т.В. Драгунова, В.І. Ілійчук, О.В. Первишева (конфлікти у підлітковому віці).

Виклад основного матеріалу. Особливий вплив на формування особистості підлітків мають батьки. Спілкування батьків з дитиною зумовлюється установками стосовно неї, які

відображають особливості їх сприймання та розуміння дитини. Від того, як батьки сприймають і розуміють підлітка, його потреби, інтереси, психологічні стани та переживання, а, отже, відповідно і взаємодіють з ним, залежить сприймання і оцінка підлітком себе, формування позитивного чи негативного образу "Я", прийняття чи неприйняття своєї особистості. Батьківські установки щодо дітей впливають на усвідомлення ними мотивів своєї поведінки і діяльності, формування цінностей і ідеалів, вироблення оцінок і самооцінок, за якими діти оцінюють себе і людей, що їх оточують. Усе це позначається і на поведінці підлітка в конфліктній ситуації, на спроможності дитини конструктивно вийти із важкої ситуації [5; 12].

На думку Л.І. Анциферової сім'ї належить ціла палітра властивих їй стимуляторів психосоціального розвитку дитини, найважливіші з яких - інтенсивність та багатство спілкування з дорослими, інтимні та стійкі емоційні контакти з постійними особами (батько, мати, ін. члени сім'ї), батьківська любов і турбота. Це природні стимулятори, що найбільш повно відповідають потребам розвитку дитини, її емоційного світу і культури, багатого спектру вищих людських почуттів [7].

Аналізуючи праці Р.М. Капралова можна зазначити, що у дітей, які росли при гострому дефіциті спілкування з дорослими і повній відсутності педагогічної і виховної роботи, рівень соціального розвитку є вкрай низьким, у них спостерігається відсутність уваги і інтересу до дорослих, апатичність, пасивне ставлення до оточуючих [3].

Моделями поведінки підліткам слугують батьки. Е. Маккобі вважає, що тривалість батьківського впливу визначається міцністю їх відносин із дитиною, ступенем поваги батьків до її особистості, наявністю довіри між членами сім'ї. У деяких випадках батьки пригнічують особистість своєї дитини, у інших – сприяють її гармонійному розвитку. Взаємодія з батьками дозволяє дітям тренувати й вдосконалювати соціальні навички, необхідні для комфортного існування в соціумі [26].

Крім того, батьки є важливим фактором впливу на інтелектуальний розвиток дитини, пропонуючи, а іноді й насаджуючи власну концептуальну картину світу. Спільна інтелектуальна діяльність розвиває здатність підлітка моделювати різноманітні ситуації, оперувати гіпотезами й вибирати оптимальні шляхи вирішення поставлених завдань [44].

Значна частина психологів стверджує, що розвиток агресивної поведінки школярів пов'язаний з дефектами соціалізації особистості в сімейному середовищі. Наприклад, виявляє позитивний зв'язок між кількістю агресивних дій у дошкільників і частотою їх покарання, вживаного батьками (Р. Сирс). Крім того, було підтверджено що конфліктні хлопчики виховувалися, як правило, батьками, що застосовували до них фізичне насильство (А. Бандура). Тому ряд дослідників вважає покарання моделлю конфліктної поведінки особистості, яка була підлітками засвоєна у сімейному середовищі (Л. Джавинен, С. Ларсенс) [56].

Різнорізані системи впливу та способів батьків щодо дитини позначаються як "тип виховання" (О.І. Захаров, Е.Г. Ейдемільер), "тактика виховання", "стиль виховання",

"батьківська позиція". Ці терміни можна використовуються як синоніми, через те, що родинне виховання поєднує у собі три основні компоненти: ставлення до дитини, уявлення про неї та способи впливу (контроль, покарання, заохочення, вимоги і т. ін.), характер поведінки з дитиною .

Батьківське ставлення - це цілісна система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються у стосунках з нею, особливостей сприйняття та розуміння характеру дитини, її вчинків [3].

Ряд дослідників наголошують, що прояви неадекватного батьківського ставлення, а саме, недостатня увага, гіпоопіка нерідко викликають у дітей сенсорний голод, недорозвиненість вищих почуттів, інфантильність особистості. М.І.Буянов, спостерігаючи за дітьми, які виховані за типом гіпоопіки, відзначає, що їм властиві надмірна рухливість, метушливість, роздратовування. В той же час протилежний вказаному тип батьківського ставлення - гіперопіка, надлишкові обмеження з боку батьків - призводять до невротичного та пригніченого стану, підозрливості, невпевненості та тривожності, психічної незрілості труднощів у спілкуванні з іншими дітьми [7].

Таким чином, взаємини батьків та дітей, характер родинного спілкування, типи батьківського ставлення виступають потужним фактором розвитку дитини. Найбільш розповсюдженим механізмом формування характерологічних рис дитини, які відповідають за самоконтроль та соціальну компетентність, виступає інтеріоризація засобів та навичок контролю, що використовуються батьками. При цьому адекватний контроль передбачає поєднання емоційного прийняття з високим об'ємом вимог, їх ясністю, несуперечністю та послідовністю в пред'явленні дитині. Діти з адекватною практикою батьківського ставлення характеризуються гарною адаптованістю до шкільного середовища та спілкуванню з однолітками, вони активні, незалежні, ініціативні, доброзичливі, емпатійні [5].

У психологічній зарубіжній літературі широко описана феноменологія взаємин батьків і дітей, проаналізовано характер та негативні результати неадекватного батьківського ставлення, хибних стилів виховання на актуальний і перспективний розвиток дитини.

Згідно з класичним психоаналізом, мати є для дитини як першим і найважливішим джерелом задоволення, перший об'єктом лібідо, так і першим законодавцем і контролером. З. Фрейд надавав великого значення відокремленню дитини від батьків як неодмінній умові її соціального благополуччя [9; 13].

В епігенетичній концепції Е. Еріксона підкреслюється, що у стосунках між батьками й дитиною існує подвійна інтенція, яка поєднує чуттєву турботу про потреби дитини й почуття повної особистісної довіри до неї. З одного боку, батьки мають оберігати дитину від небезпек, а з іншого – надавати їй певну міру свободи; дитина, у свою чергу, встановлює необхідний баланс між вимогами батьків і власною ініціативою. На відміну від З. Фрейда, Е. Еріксон

зміщує центр аналізу з інстинктивних потягів дитини до її стосунків з близькими дорослими, розглядає розвиток у ширшому контексті соціальних відносин та історичної реальності, у якій розвивається „Я” дитини [12].

Е. Фромм виокремлює такі суттєві характеристики батьківських ставлень як подвійність і суперечливість, а також вводить категорію „початок” в опис реальності. Материнська любов безумовна й непідвладна контролю з боку дитини; любов батька зумовлена (батько любить за те, що дитина виправдовує його очікування) й керована, її можна заслужити, але можна й втратити [7].

Аналогічне протиставлення умовної і безумовної любові розглядається і в гуманістичній психології. Згідно з даною теорією, існує три типи взаємостосунків батьків і дітей: 1) симбіотичний зв'язок (взаємозалежність, неможливість досягти самостійності), відчужено-деструктивні (сувора дисципліна, черствість один до одного), любов (взаємна повага, підтримка, прийняття). Психологи-гуманісти стверджують, що розвиток дитини більш залежить від типу стосунків між батьками і дітьми, а ніж від проходження будь-яких стадій [3].

А. Адлер надавав великого значення сімейному вихованню у формуванні соціального інтересу. Саме мати, проявляючи істинну любов до дитини, до інших дітей, до чоловіка, стає для дитини рольовою моделлю. Будь-яка поведінка, що зміцнює в дітях почуття, ніби ними нехтують, не люблять їх, призводить до втрати ними самостійності, обумовлює неспроможність до співпраці. Ідеальний батько, за А. Адлером, це батько, який ставиться до своїх дітей як до рівних і, разом з дружиною, бере активну участь у вихованні, уникає емоційної відірваності й батьківського авторитаризму. Велике значення мають також благополучні стосунки між батьком і матір'ю. Атмосфера співробітництва, взаємної довіри та поваги спонукає до конструктивності, тоді як протилежна атмосфера призводить до деструктивності. Якщо в сім'ї надається увага ініціативі, дитина буде активною, в іншому разі вона буде пасивною [12].

Дослідження, проведені О. Смирноюю і М. Биковою, показали, що з дорослішанням дитини батьки все більше сил й уваги приділяють проблемі її автономності (самостійності), опанування дитиною навичками, які б дозволили їй відокремитися від батьків і вести самостійний спосіб життя, бути готовим до подолання життєвих труднощів [10].

О. Волкова відзначає, що існує певна категорія сімей, де дітей виховують надто суворо, орієнтуючись не на батьківські почуття, а лише на загальноприйняті норми, не враховуючи при цьому індивідуальних особливостей дитини, її темпи розвитку, здібності, переживання і почуття. Зовсім інша картина спостерігається в „тривожних сім'ях”: постійне напруження матері, страх перед неприємностями, що загрожують її дитині, надмірне оберігання її від уявних небезпек (фобія втрати, гіперопіка) сприяють розвитку в дитини залежності, невпевненості в собі, безвідповідальності, інфантильності, егоцентричності [14].

Згідно системного підходу до типологізації батьківського ставлення в структурі останнього можна виділити наступні складові: інтегральне емоційне ставлення ("прийняття-нехтування"), міжособистісна дистанція у спілкуванні з дитиною ("симбіоз"), сприймання дитини на когнітивному рівні ("інфантилізація"), а також форми та спрямованість контролю за поведінкою дитини ("авторитарна гіперсоціалізація") [11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ: ВМЦ, 1998. — 235с.
2. Бодалев А.А. Особенности межличностного общения как фактора возможного возникновения конфликтов // Конфликты в школьном возрасте: пути их преодоления и предупреждения. Москва: Аграф, 1986. С. 18-26.
3. Боришевський М. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості. Початкова школа. 1995. №4. С.4–9.
4. Божович Л.И. Проблемы конфликта в подростковом возрасте. Вопросы психологии. 1978. №2. С. 25-37.
5. Буянов М.И. В кабинете детского психиатра. Киев: Здоровье, 1990. 224 с.
6. Варга А.Я. Роль родительских отношений в стабилизации детской невротической реакции. Вестник МГУ. Психология. 1985. №4. С. 32-38.
7. Василюк Ф.Е. Типология переживания различных критических ситуаций. Психологический журнал. Т.16. №5. С.104-114.
8. Волкова Е.М. Трудные дети и трудные родители. Психология. 2001. № 8-9. С.16-18.
9. Воробьева Л.И. Неосознаваемые причины конфликтного поведения. В кн.: Конфликты в школьном возрасте: пути их преодоления и предупреждения. Москва: МОПИ им. Н.К. Крупской, 1986. С. 104-111.
10. Гришина Н.В. Психология конфликта. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 464с.
11. Эриксон Э. Детство и общество. Санкт-Петербург: Питер, 1996. 241с.
12. Ішмуратов К. І. Конфлікт і згода. Київ: Наукова думка. 1996. 190 с.
13. Кон И. С. Психология старшеклассника: Пособие для учителей. Москва: Просвещение. 1980. 192 с.
14. Психология деловых конфликтов. Хрестоматия. Под ред. Райгородского Д.Я. Самара: Бахрах-М, 2007. 768 с.
15. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности. Москва: Мир. 1994. 319 с.

*Люкс Тетяна
Науковий керівник – доц. Корміло Оксана*

РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

Постановка проблеми. Важливим етапом у розвитку особистості є дошкільний період. На даному віковому етапі відбувається розвиток усіх психічних процесів, здібностей, потенційних можливостей особистості. Це надає важливого значення дошкільному віку та процесу виховання і навчання на цьому віковому проміжку життя.

Мислення займає важливе місце в системі пізнавальних процесів особистості. Це психічний процес, що відображає об'єктивну реальність і є вищим ступенем пізнання людиною світу, передбачення подій, фактичне осягнення законів реальності і забезпечення їх потребами та інтересами [2].

Старші дошкільнята мають задатки до рефлексії. Вони вже здатні аналізувати власну діяльність і співвідносити переживання та дії з думками та оцінками інших. У цей період